रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

झोगु संस्कृति म्हसीके

लेखक

शंकरमान राजवंशी

म्हीगु संस्कृति म्हसीके

लेखक
शंकरमान राजवंशी

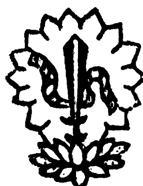
प्रकाशनमाला– १
हेमराज हःपा
लोक साहित्य परिषद् पल

लेखक तथा प्रकाशकया ठेगाना
ठहिटी क्वावहा, यें
फोन नं. २२३१८६

प्रथमवार– १०००

मिति– ने. सं. १११२ (वि. सं. २०४८) योमरिपुन्ही

मूल्य– ५।–

मुद्रक : संकटा प्रेस, ख १–८३ टेबहाल काठमाडौं–३ ।

भूमिका

कला, धर्म, संस्कृति, साहित्य थ्व प्यता रथया प्यचा:च:चा: थें ख: । कलाक्षेत्रं लोके ख्याति स्थापना याई । धर्मक्षेत्रं इहलोक परलोक सुधार याई । संस्कृतिक्षेत्रं आत्मगौरव व आत्मस्वतन्त्र स्थापना याई । साहित्यक्षेत्रं भाषायात विकास याई । भाषां जातियात म्वाकी । साहित्यक्षेत्रे समाजसेवी भाषासेवी जनपिसं यक्को देन त्वताथके धुंकूगु दु । आ: झीत थुलिंजक मगा: । छाय् धा:सा जातिजक म्वानां परतन्त्र जुया च्वने माल धा:सा छुं सार दै मखु । झीत कर्पिनिगु संस्कृतिं कोत्यला हैच्वंगु दु । नेवा:या इतिहासयात थायथासे स्यङ्का हैच्वंगु दु । झीत मखूगु लें च्वाना चुंच्वंगु दु । थज्यागु वखते सावधान जुइमा:गु आवश्यक जुल । उकिं जि झीगु आत्मगौरव व आत्मस्वतन्त्रया लागि संस्कृति क्षेत्रे दुवाला उकियागु महत्त्व तथा तात्पर्य लुइका थमं स्यूकथं च्वसु विया वैच्वनागु ख: । उकियात सम्पादन याना ग्रन्थया रूपे हयेत प्रकाशक मलूनिगु जुया हये मफया च्वंगु ख: । पासा श्री हेमराज शाक्यजुं थ्व खँ थ्वीका लोकसाहित्य परिषदे हेमराज ह:पा स्वना दिल । झीगु संस्कृति दशकर्मया अभिप्राय धैगु ग्रन्थ प्रकाश यायेत यका थगुने जित लोकसाहित्य परिषदं न्यादो दां ह:पा दिलेया:गु ख: । व ग्रन्थप्रकाशे हयेत उलि धिवां मचा:गु जुया हये मफया च्वंगु ख: ।

थुगुसी स्वन्ती नख: मानेयायेगुबारे गरवर जुया झीगु संस्कृतिया महत्त्व तथा तात्पर्य मस्यूपिं दनिगु जुयाच्वन । थ्व

विषये च्वसु न्हाथानं वीधुंगु खः । तर लोमंके धुंकूगु जुया च्वन । उकिं थुगुसीनं च्वसु विया नेवाः भाजुपिन्त ध्वाथुइकेगु कोशिष यानागु खः ।

अथेहे भीसं नेवाःभाय् देवनागरी लिपिं छ्यला वयाच्वनागु कारण परिवर्तित शासकपिनिगु नेपालभाषा दमननीति याना भाषा व साहित्य जक सां म्वाका तयेगु जरूरी जुया थःगु लिपि- यात त्वःता देवनागरी लिपि छ्यलेगु यानावःगु जुयाच्वन। उकिं याना भीगु नेवाः लिपि म्हमसिया वन ।

आः लिपियात नं संरक्षण याये लागि नेपाल लिपिगुथि नेवाः लिपि स्यनेगु याना हल । नेपाल लिपिगुथियागु थ्व प्रयासं यांना विस्तार विस्तार नेवाःलिपिया प्रचार प्रसार जुया वल । तर नेवाःलिपि छ्यलेगु तरीका स्यनेगु मस्यूगुलिं नेवाःलिपिनं देवनागरी लिपि थें तुं छ्यलेगु यानाहःगु जुया नेवाःलिपियागु जरूरी मदुथें ताल ।

तर नेवाःलिपि नेवाःभाय् नाप सम्बन्धित लिपि खः । उकिं नेवाःलिपिनं उच्चारण स्वर फरक धैगु खँ मसिया नेवाः लिपि छ्यलेगुली नं त्रुटि जुया वःगुलिं थ्व खँ बोध याये लागि च्वसु विया वैगु खः । उक्त च्वसुयात सम्पादन याना हेमराज हःपाया प्रकाशन माला १–२ याना चिचिधंक सां ग्रन्थ प्रकाशे हयेगु विचा याना भीगु संस्कृति म्हसीके धैगु थ्व चिचाधंगु ग्रन्थ प्रकाशे हैगु जुल । थ्व ग्रन्थ नेवाःभाजुपिसं आत्मसात् यातधाःसा भीगु संस्कृति नखः चखःया ग्रन्थनं पिकया वनेदै धैगु प्रतीक्षा याना थ्व भूमिका थन कोचाय्का ।

विषयवस्तुया धलः

यमपंचकबले ह्नोगु नखःया तात्पर्य

नेवाःलिपि छ्यलेगु तरीका

शुद्धिपत्र

जुइमाःगु	जूगु	पौ	पंक्ति
मानेयाइगु	मानेयाइ	१२	७
गुह्येश्वरी	गुह्यश्वरी	१३	४
महिषासुर	महिसासुर	१३	५
लाकुं	थाकुं	१४	२२
तता	तया	१६	८
गुलित	गुलिन	१६	२०

थुगुसीया स्वन्ती नखः गुबले[1]

स्वन्हु तिथि नखःया स्वन्तीनखः जूगु खः। स्वन्हु यंक मानेयाइगु नखः जुया स्वन्ती नखः धाःगु खः। लक्ष्मीपूजा, म्हपूजा, किजापूजा थ्व स्वन्हुयात स्वन्ती नखः धाई। अथे हे नेपाली भाषं तिहार धाई। थ्व तिहार नं त्रिग्रहरह्या अपभ्रंशरूपं तिहार जूगु खः। त्रिग्रहरह धैगु स्वन्हु स्वचा खः। तर थुगुसी नेपाल राजकीय पञ्चाङ्ग निर्णायक समिति निर्णय याना पिकागु पात्रोय् कार्तिक १९ गते लक्ष्मीपूजा याना २२ गते किजापूजा यायेगु च्वयातःगु दु। थुकी प्यन्हु प्यचा जूवःगु दु। उकिं स्वन्ती तथा तिहारया अर्थयुक्त मजूगु स्पष्ट जुल। अथेहे कोपूजानिसें किजापूजातक थ्व न्यान्हुयात यमपञ्चक धाई। उकिं कोपूजाकुन्हुनिसें सुथन्हापां पिखालखइ यमराजयात मत बीगु चलन दु। उक्त पात्रोय् कार्तिक १७ गते यमदीपदान धका च्वयातःगु दु। कार्तिक १७ गतेनिसें कार्तिक २२ गते किजापूजातक खुन्हु जूवःगु दु। उकीनं यमपञ्चकया अर्थयुक्त मजूगु स्पष्ट जुल। थथे अनर्थ जूगुलि विचाः यायेमाःगु खण्ड बल। सायद घडीपलायागु विधान अनुसार पूजा याइपिनिगु लागि व निर्णय जुइफु। तर भीगु संस्कृति

---

१. ने. सं. ११११ कछलागा ८ (वि. सं. २०४८ कार्तिक १३) वुधवाया इनापे प्रकाशित।

अनुसार थुकी घडीपलाया मतलब मदु। केवल दिनया जक मतलब दु। छाय्‌धाःसा थ्व नखः सावनमान अनुसार चलेजूगु नखः खः।

सावनमान, सौरमान, चान्द्रमान, नाक्षत्रमान, वार्हस्पत्य-मान थ्व न्याता मान भीसं मानेयाना वयाच्वनागु दु। उकिं गनं घडीपला अनुसार काय्‌माःगु दुसा गनं घडीपला काये म्वाःगु नं दु। थन सावनमान जूगुलिं घडीपलाया मतलब मदुगु खः।

यां तिथिं समनुप्राप्य उदयं याति भास्करः।
सा तिथिः सकला ज्ञेया स्नान दानादि कर्मसु॥

थ्व शास्त्रवचन अनुसारं गुगु तिथि ज्वना सूर्य उदय जुल वहे तिथि छन्हुया लागि जुई, उकुन्हु स्नान दानादि कर्म यायेज्यू धंतःगु दु। कार्तिक २० गते औंसी तिथि ज्वना सूर्य उदय जूगु जुया २० गते न्हिछि चछिया लागि औंसी मानेयाये ज्यूगु उक्त शास्त्रवचनं खने दु। उकिं २० गते लक्ष्मीपूजा यायेगुवारे शास्त्र-वचन उल्लङ्घन मजूगु नं स्पष्ट जूगु दु। स्वन्ती नखः अर्थात् तिहारया अर्थयुक्त जूगु नं स्पष्ट जू।

कोपूजा खिचापूजा धैगु यमदूतया पूजा खः। भी सीवले काकपिण्ड स्वानपिण्ड धका को खिचायात अर्थात् यमदूतयात पिण्ड बी। उकिं यमपञ्चक धका को व खिचायात नं पूजा याइगु खः।

भीसं पूजा यायेम्ह लक्ष्मी वहे यमपञ्चकया दुने लाःम्ह अर्थात् यमराजया ढुकुटी च्वंम्ह छपा ल्हाती ज्वला न्हाय्‌कं, छपा ल्हाती सिन्हःमू ज्वना च्वंम्ह छपा ल्हाती अभय छपा ल्हाती वर बिया च्वंम्ह जवं खवं ख्याः पासा तया तःम्ह धुकूया सञ्चालक

कुवेरयात आज्ञा विया च्वंम्ह सिंहासने विराजमान जुया च्वंम्ह काउलेया म्हे पला तया तःह्म थज्याह्म लक्ष्मीयात भीसं पूजा याइगु खः । व लक्ष्मीयात मोहनीवले स्वनागु लाया सुकुला वाया बजी जाकीया मधी छायेमाः । छायधाःसा मोहनी नाप सम्बन्ध दुम्ह लक्ष्मी खः ।

यमराजया धकुती च्वंम्ह लक्ष्मीयात निम्तो बीके छ्वयेत सुथे सापूजा याना सायात निम्तो बीके छ्वई । छायधाःसा यमराजया थाय् वनेत वैतरणी तरे यायेमाः । सां वैरणी तरे याइगु जुया भी सीवले नं सादान याइगु खः । उकुन्हु लक्ष्मी वैगु जुया पिखालखुं-निसें धुकुती थ्यंक वँ थिला तै । वँन्ही लक्ष्मीयात पिखालखुंनिसें स्वागत याना धकुती तये यंकी । तुफी हासा लक्ष्मीया ज्याभः जुया तुफी हासायात नं पूजा यायेमाः ।

कार्तिक २१ गते गोवर्धन पूजा अर्थात् सापूजा व गोवर्धन पूजा यायेगु धका पात्रोय् च्वया तःगु दु । थ्व गोठपूजा याइपिनिगु लागि खः । थथे भीगु संस्कृति नाप मेपिनिगु संस्कृति ल्वाक ज्याना च्वंगु जुया भीत भ्रमोत्पादक जूगु खः । थ्वकुन्हु हे म्हपूजा गाई गोरूपूजा धका नं च्वया व्यूगु जुल ।

म्हपूजाकुन्हु लक्ष्मीयात नं म्हपूजा याना पञ्चमकार सगं अर्थात् ला त्या ख्यें अो थों ऐला सगं विया भ्वेव्व छाई । अले थःपिनि म्हपूजा याई । थ्व दक्वीया लागि यमराजपाखें जीवन थमौती यानागु खः ।

क्षीरसमुद्रे च्वंम्ह कमल स्वांने विराजमान जुया च्वंम्ह लक्ष्मीयात पञ्चमकार सगं भ्वेव्व चलेमजू । वैत केवल पंचामृतं

जक पूजा यायेमा: । उकिं म्हीम्ह लक्ष्मीद्य: नाप व लक्ष्मीद्य: फरक धैगु स्पष्ट सी दु ।

किजापूजाया कन्हेकुन्हु लक्ष्मीद्य: कोकायेगु धका प्रसाद लिकाई । व प्रसाद म्ह्याय्मचायागु अधिकार जूगुलिं न्हापालाक्क म्ह्याय्मचायात मबीकं मेपिन्त बीमखु । लक्ष्मीद्य: या ज्याभ: नं कोकया म्ह्याय्मचायात ल:ल्हाई । म्ह्याय्मचा मदुसा मुख्य नकीं-यात ल:ल्हाई । थ्व झीगु संस्कृति ख: । म्ह्याय्मचाया अधिकार जूगु कारण छाय्धा:सा म्ह्याय्मचायात वाल्हा तया पिकाइवले थ्वहे लक्ष्मीया रूपं पिकाइगु ख: । झीसं थ:गु संस्कृति म्हसीका ज्या यायेमा: नत्र उखेनं मला थुखेनं मला जुई । केवल लक्ष्मीद्य: या कोप भागी जुया दु:खी जीवन वितेयाना च्वनेमाली ।

झीसं घुकुती स्वना पूजा यायेम्ह लक्ष्मीद्य: देखा दुम्ह पुंनं दयेका त:गु थासं छापेयानात:गु लक्ष्मीद्य:यात स्वनी । अधिकार प्राप्त व्यक्ति दयेकूगु लक्ष्मीद्य:नें लक्ष्मी आविर्भाव जुइगु जुया अनधिकृतपिसं दयेकूगु अर्थात् छापेया:गु लक्ष्मीद्य: घुकुती स्वनीमखु।

किजापूजा कुन्हु यमराज विदाइ जुया वनीगु दिन जुया उकुन्हुयात यमद्वितीया नं धाई । संस्कृतभाषं भ्रातृपूजा धाई । भ्रातृशब्दं दाजुकिजा निम्हं व: । उकिं तता क्येहे नं दाजु किजा पूजा यायेज्यू । मस्याभाषं भैया धाइवले दाजु किजा निम्हेसितं धायेज्यूथें भ्रातृशब्दं नं निम्हेसितं धायेज्यू । किजापूजा कुन्हु दाजु-पूजा यायेमज्यू धाईपिं नं दु । थ्व गलत खँ ख: । थ्व किजापूजाया विधान नं यमराजपाखें जीवन थमौती यानागु भाव ख: । उकिं तता क्येहेंपिसं थ: दाजुकिजापिनिगु जीवन थमौतीया लागि किजा-पूजा याना सिन्ह: तिका: बीगु ख: ।

नेवाःया इतिहासया लागि बाधक तत्त्व[1]

भीसं गुलिनं मानेयाना वयाच्वनागु संस्कार भीगु इतिहासया आधारभूत मौलिक साधन खः। अज्यागु साधनयात बाँलाक म्हमसिल धाःसा बाधक तत्त्व ते सं म्यङ्का बी। गथे कि उदाहरण प्रस्तुत याये।

१. चैत्रकृष्णपक्ष चिल्लागा च-हेयात भीसं पाहां च-हे अर्थात् पास्सा च-हे धया च्वना। उकुन्हु पाहां ब्वना नखः हनेगु याना च्वना। उकियात छ्थी मनुतसें पिशाच चतुर्दशी धाइगु जुया च्वन। थुकिं छु सिद्ध जू वै धाःसा नेवाःया उत्पत्ति पिशाचं जूगु धैगु व इमिसं परस्पर पाहां ब्वनेगु याना समाज दयेकल धैगु सिद्ध जू वै। उकिं थ्व भीगु इतिहासया लागि बाधक तत्त्व खः।

२. अथेहे श्रावण कृष्णपक्ष दिल्लागा च-हेयात भीसं गथांमुग च-हे धयाच्वना। उकुन्हु नखःया आरम्भ मानेयाना नखः हनेगु यानाच्वना। उकियात छ्थी मनुतसें घण्टाकर्ण चतुर्दशी

१. ने. सं. ११११ कछलागा ३० (वि. सं. २०४८ कार्तिक २०) बुधवाया इनापे प्रकाशित।

धाइगु जुयाच्वन। व घण्टाकर्ण धैम्ह छम्ह नास्तिक ख:। ईश्वरया नां न्यनेमाली धका न्हाय्‌पने गँ घाना जूगुलिं वैत घण्टाकर्ण धा:गु धाई। अज्याम्ह नास्तिक घण्टाकर्णयात प्रमुख मानेयाना नख: हनीपिं नेवा:त नास्तिक वाममार्गी ख: धैगु सिद्ध जू वै। उकिं थ्व नं झीगु इतिहासया लागि बाधक तत्त्व ख:।

३. अथेहे कार्तिक शुक्लपक्ष कछलाथ्व पारुकुन्हु झीसं म्हपूजा याना न्हूगु दं हनेगु याना च्वना। वैत नेपाल संवत्‌या आरम्भ जूगु दिन धका शाहकाले च्व:गु भाषावंशावलीया आधार कया नेपाल संवत्‌या प्रवर्तकबारे उल्लेख जूगु थथे–

जुजु राघवदेवया पाले भक्तपुरयाम्ह छम्ह ज्योतिषं सुवर्ण-सिद्धि साइत पत्ता लगेयाना विष्णुमती भचाखुसी उक्त साइतें फी काय्‌केत भरिया छ्वयाहल। ज्योतिषं धा:गु साइते फी कया भक्तपुर ल्याहां वया च्वंबले शङ्खधर साख्वानं खना थुकी अवश्य रहस्य दै धैगु विचार याना व भरियायात ह्येका धिवा बिया फी थ:थाय्‌ प्वङके लगेयात। प्यन्हू दयेका स्व:बले लुं जुया च्वन। व लुं नेवा:त दक्वसिगु ऋण पुला नेपाल संवत्‌ धका संवत्‌ चलेयाना पशुपतिया दक्षिण व्वाका पाखे थ:गु सालिक तया परमधाम जुया वन धका उल्लेख या:गु जुया च्वन।

थ्वहे वाखंयात कया नेवा: भाजुपिसं ऋणं मुक्त जुया म्हपूजा यानागु धाइगु जुया च्वन। थुकिं छु सिद्ध जू वै धा:सा नेवा:त

न्हापा आर्थिक अवस्थां गिरेजूगुलि ऋण पुले मफया च्यः च्वनां मुक्ता मदुपिं खः शङ्खधर धैम्ह शूद्र साख्वा नं ऋण पुला ब्यूसेंलि आर्थिक सुधार जुयाव:गु खः धैगु सिद्ध जुई ।

न्हापा नेवा:त धैपिं कङ्गाल धैगु सिद्ध जुइगु उक्त बाखं नं भीगु नेवा: इतिहासया लागि बाधक तत्त्व खः । तर लिच्छवि-कालंनिसे कला, धर्म, संस्कृति सम्पन्न जाति नेवा: खः धैगु खँ इतिहासं कनाच्वंगु दु । उकिं धयात:गु नं दु व थथे—

पुराणमित्येव न साधु: सर्वं
न चापि काव्यं नवमित्यवद्यम् ।
सन्तः परीक्ष्यान्यतरद् भजन्ते
मूढः परप्रत्ययनेय बुद्धिः ॥

पुलां धायूवं तुं फुकं ठीक धाय् फै मखु । न्हूगु काव्य धायूवं तुं वेठीक नं धाय् फैमखु । सज्जन मनूनं परीक्षा याना जक काई । मूर्ख जक लहे लहे ने वनी ।

नेपाल संवत्या प्रवर्तकबारे उल्लेख जूगु वंशावली मध्ये दकले पुलांगु स्थितिमल्लया पाले च्व:गु गोपाल वंशावली खः । व वंशावली श्री धनवज्र वज्राचार्य व श्री कमल प्रकाश मल्लद्वारा सम्पादन जुया नेपाल रिसर्च सेण्टरं प्रकाशित जूगु दु । व सफुति परिशिष्टे ब्यूगु केशर पुस्तकालये च्वंगु संक्षिप्त गोपाल वंशावली नेपाल संवत्बारे थथे उल्लेख जूगु दु—

राजा श्री राघवदेव वर्ष ६३ मास ७ संवत् दयूकू
श्री पशुपति भट्टारके संवत्सरप्रवृत्ति कृता ॥

थ्व वंशावली नेपाल संवत् जूजु राघवदेवं चलेयात धका स्पष्ट धयात:गु दु । नेपाल संवत् आरम्भ जूवले केवल संवत् जक धया उल्लेख जुल । लिपा थ्वैत पशुपति भट्टारक संवत् नं धाय्गु यात । नेपाल संवत् आरम्भ जूगु २०० वर्ष लिपातिनि शिव धर्म-शास्त्र धैगु सफुति नेपाल संवत् धका उल्लेख जुल । अलेसंनिसें नेपाल संवत् धायगु यानाव:गु ख: । नेपाल संवत् ४९५ वले च्व:गु पुलांगु सुम्तितन्त्र धैगु सफुति नं नेपाल संवत् धका उल्लेख जूगु व उक्त नेपाल संवत् शक संवत हयेगु रीत व्यूगु थथे–

ॐ नम: सूर्याय नेपाल संवत्सरकर्मभूमौस्थाप्य नयनाभ्रनागा ८०२ संयोज्यं सककालं भवति ।

थ्व धापू अनुसार नेपाल संवत्नं ८०२ जोडेयात धा:सा शक संवत् जुई धा:गु ख: ।

तर नेवा:तयेत गिरेयाये लागि षड्यन्त्रपूर्ण च्वयात:गु उक्त भाषावंशावली अनुसार संवत् फेरेयाना नेपाल संवत् धका नां छुना प्रख्यातयात धा:गु भूठ । छाय्धा:सा नेपाल संवत् धका नां लिपा तिनि जूगु ख: ।

पशुपतिया दक्षिण ध्वाकाया न्ह्यने सत्तले फले तयात:गु भण्डारा नकेत गुठी तया व्यूम्ह छम्ह कानफट्टा जोगीया मूर्तियात शङ्खधर साख्वा धैम्ह थ्वहे ख: धा:गु जुयाच्वन । छाय्धा:सा शङ्ख पुयाच्वंगु मूर्ति जुया शङ्खधर धा:गु जुल । तर भाषा वंशा-वलीला केवल शूद्र साख्वा जक धयात:गु दु ।

थज्यागु कल्पित वाखँया आधार कया नेपाल संवत्यात

राष्ट्रिय मान्यता वीकेमा धका आन्दोलन यानां जुयां मान्यता वीला ? उकिं विरोधीपिसं 'नेपाल संवत्लाई राष्ट्रिय मान्यता दिनु अनुचित' धाःगु खः । थज्यागु खँ थ्वीका परीक्षा याना स्वेगुला धालचा खँय् वनीगुला नेवाः भाजुपिसं विचाःमया । छाय्धाःसा नेपाल संवत् धका नां छूम्ह मनुयात कया आन्दोलन यानागु धैगु जूसा लिपातिनि नां छूगु खः । नां छूम्ह शङ्खधर मखु । कार्तिक शुक्ल प्रतिपदाकुन्हु संवत् फेरे जूगुयात कया आन्दोलन यानागु धैगु जूसा लिच्छविसंवत् नं कार्तिक शुक्ल प्रतिपदांनिसें फेरेजूगु खः । उकिं दकले पुलांगु नेपाःया राष्ट्रिय संवत् ला लिच्छविसंवत् खः । उकिं नेपाल संवत् प्रवर्तक धका शङ्खधरयात न्ह्यलुइकीगु गलत ।

थुगुसीया स्वन्ती नखः मानेयायेगु बारे जूगू गतिविधि[1]

नेपाल राजकीय पञ्चाङ्ग निर्णायक समिति पिका:गु पात्रोय् कार्तिक १९ गते नरक चतुर्दशी कुन्हु अर्थात् खिचापूजा कुन्हु लक्ष्मीपूजा धका च्वया ब्यूगुलि थ्व भीगु नेपाया थ:गु संस्कृति अनुसार मजूगुलि कार्तिक २० गते लक्ष्मीपूजा यायेमा: धका भीगु संस्कृतिया महत्त्व तथा उपपत्ति क्यना कार्तिक १३ गते बुधवाया इनापे जीं लेख पित वियागु खः। जिगु लेख ब्वना नेवा: भाजूपिसं सापूजा मयायेकं लक्ष्मीपूजा जुइमखु धैगु व थ्व नख: भोलाक्क हनीगु धैगु खंला थुइकल। तर गुखुनु छु पूजा जुइगु धैगु खं मथूगु जुल। छाय्धा:सा–

गुलिसिया १७ गते कोपूजा १८ गते खिचापूजा १९ गते सापूजा याना लक्ष्मीपूजा या:पिनं दत। गुलिसिया १८ गते कोपूजा १९ गते खिचापूजा व सापूजा याना लक्ष्मीपूजा या:पिनं दत। तर नरक चतुर्दशी कुन्हु खिचापूजा जुइगु व औंसी कुन्हु सापूजा जुइगु धार्मिक विधान खः। १९ गते वन्ही औंसी क्यनीगु जुया

---

१. ने. सं. ११११२ कछलागा ६ (वि. सं. २०४८ मंसिर १६) बुधवाया इनापे प्रकाशित।

उकुन्हु लक्ष्मीपूजा यायेमा: धैगु विचा याना लक्ष्मीपूजा या:पि जुल । तर नरक चतुर्दशीतिथि चिप जूगु औंसीवले लक्ष्मीपूजा यायेमज्यू धैगु खँ मस्यूगुलिं अशुद्ध विधाने ला:गु जुल । थुकि गांठगुमाना वेकुवी वन्ना धैथे जुल । छाय्धा:सा अशुद्ध विधान याना धर्मदैला ?

सापूजा मयायेकं लक्ष्मीपूजा जुइमखु धैगु विधान नेवा: भाजुपिनिगु जक मखु खय्भाजुपिनि नं सापूजा मयायेकं लक्ष्मीपूजा जुइमखु । उकिं लक्ष्मीपूजा कुन्हुयात गाईतिहार धाइगु ख: । थ्व नख: सावनमानं जुइगु धैगु खँ इमिसं भैलो फ्वोनीवले धाइगुलिं नं सीदु । गथेकि–

ए औंसीवार गाइतिहार भैलो
ए औंसीको दिन गाइतिहार भैलो

धैगु थ्व वाक्यं नं सीदु । छाय्धा:सा वार धैगु सावनमान ख: । यदि चान्हेलिया मान सुखरात्रि काइगु ख:सा 'ए औंसीको रात गाइतिहार भैलो' धाय्मागु ख: । उकिं खय्भाजुपिं नं अशुद्ध विधाने ला:गु जुल ।

राजकीय पञ्चाङ्ग निर्णायक समितिया नायभाजु श्री मंगलराज जोशीजुयाके नेपाल टेलिभिजनं अन्तर्वार्ता का:वले वेक:नं धयादीगु थथे–

शास्त्र मस्यूपिसं भ्रम फैलेयाना व्यूगु जुल । तर सुखरात्रि कया भारतं नं कार्तिक १९ गते हे लक्ष्मीपूजा या:गु दु । थ्वहे परम्परा न्हापा न्हापा नं याना वैगु दु धका कनादिल ।

थुकिं छु सीदतधाःसा वेकया निर्णय भारतीय संस्कृतिया परम्परा खनी धैगु स्पष्ट जूगु व वेकः नेवाः जुयानं नेवासंस्कृति मस्यूह्म धैगु सीदत ।

सायात भ्रीसं लक्ष्मीया प्रतीक मानेयाना च्वनागु जुया कार्तिक २० गते औंसी कुन्हु सुथे सापूजा यायेवले लक्ष्मीपूजा सरह जूगुलिं वःन्ही औंसी क्यङकेमाःगु जरूरत मदु । भ्रीसंला सुखरात्रि मानेयाइगु मखसे दीपरात्रि मानेयाइ जूगुलिं लक्ष्मी चुंच्वंजोछी दीपावली याइगु खः ।

भ्री म्वातले म्हपूजा यायेमाःपिं सित धायवं न्हेनुमा तय्-माःपिं जूगुलिं म्हपूजा यायेत नं थ्व हे लक्ष्मी मदयेक मगा न्हेनुमा तयेत नं थ्वहे लक्ष्मी मदयेक मगा । उकिं न्हेनुमा तैम्ह म्ह्याय् मचायात वान्हा तैवले थ्वहे लक्ष्मीया रूपे परिणत याइगु खः । भारतीय संस्कृतिनें म्हपूजा व न्हेनुमा विधि दुला ? । नेवाःतयेत दमन याईपिं दमनकारीतयेसं च्वकूगु वंशावली तथा शास्त्रयात सर्वात्मना विश्वास याये फैला ? । अथेसा छिमीगु शास्त्र गो ले धाई तर सःस्यूपिं विद्वान्पिन्त स्याना नं विल इमिगु शास्त्र छ्वेका नं बिल । भ्री पूर्वज विद्वान्पिसं चलेयाना थकूगु संस्कृतिया परम्परा व उक्त संस्कृतिया महत्त्व कना थकूगु उपदेश जक भ्रीगु मत्ती दनि । थुलि सः स्यूपिं नं मन्तधाःसा तिनि नेवाःतयेत थुखेन मला उखेन मला जुइक छ्यान्द व्यान्द याई । उकिं परीक्षा याना स्वेगु बानी यायेमाल भ्रीगु संस्कृतिया शास्त्र पुनर्निर्माण यायेगु स्वेमाल । आःला न्हापाथें दमन यायेगु जमाना मखेधुंकल । इमिसंला न्हापायागु हे जमाना हयेत स्वैगु स्वाभाविक खः ।

झीगु संस्कृतिई यमपंचकया भूमिका[1]

झीगु नेपा देया काठमाडौं उपत्यका त:धँगु पीठभूमि ख: । छायधा:सा थन सतीदेवीया गुह्यपतन जूगुलिं थन नैरात्मा श्री गुह्येश्वरी प्रादुर्भाव जूगु थाय् ख: । थ्वहे पीठभूमिनं देव मनुष्य-पिन्त दु:ख ब्यूह्म महिसासुर दैत्य बध यायेत सकल देवगणपिनिगु शक्तिरूपी ज्योतिपुञ्जं उत्पन्न जूम्ह श्री दुर्गा भवानी ख: । वैत हे मोहनीवले झीसं सन्मानपूर्वकं पूजा याइगु ख: । उकिं थ्व पीठ-भूमि काठमाडौं उपत्यकाय् च्वंपि झी नेवा: वर्ग शक्तिया उपाषक जूगुलिं झीपिं शाक्त सम्प्रदायी जूगु ख: । शाक्त सम्प्रदायी नेवा: वर्गपिसं तन्त्रोक्त विधान अनुसार शक्तियागु पूजा याइगु जुया थन तन्त्रया मूल केन्द्र जूगु जुल । थ्वहे तन्त्रया मूल केन्द्रे च्वंपि नेवा: वर्गनं तन्त्रया धुरन्धर विद्वान् तान्त्रिक जन्मेजूगु जुल । इमिके द्य:नाप खँ ह्लायेफुगु शक्ति दुगु जूगुलिं इमिसं थन प्रसिद्ध देव देवीपिन्त स्थापना याना थकूगु खँ इतिहासं कनाच्वंगु दु । गथेकि थन उदाहरण प्रस्तुत याये ।

वुंगद्य: ह:ह्म तान्त्रिक बन्धुदत्त वज्राचार्य ख: । हरिसिद्धि ह:ह्म तान्त्रिक गयोजुजु राजोपाध्याय ख: । जयवागेश्वरी व भुवनेश्वरी ह:ह्म तान्त्रिक बन्धुदत्त आचाजु ख: । महांकाल भैरव

---

१. ने. सं. १११२ थिलाथ्व ५ (वि. सं. २०४८ मंसीर २५) वुधवाया इनापे प्रकाशित ।

ह:ह्म तान्त्रिक साश्वतवज्र वज्राचार्य ख:। कमलभैरव ह:ह्म तान्त्रिक लम्बकर्ण भट्ट ख:। यन्यावले ठ्वइम्ह इन्द्र आजुद्य: तान्त्रिक गठं ज्वंगु ख:। थ्व खँ मस्यूपिं मनु प्राय कम हे जुई।

थथे हे कार्तिक कृष्ण त्रयोदशीकुन्हु थन मर्त्यमण्डल नेपालया काठमाडौं उपत्यकाय् यमराज चा:ह्यू व:बले थनैम्ह तान्त्रिकं ज्वना तल। चित्रगुप्तं खबर बुझे यायेत दूत छ्वया हल। उकी न्हापालाक्क यमदूत को वया खबर बुझे या:व:बले वैतनं ज्वना तल। को ल्याहां मव:गुलिं कन्हेकुन्हु यमदूत खिचां खबर बुझे या:वल वैतनं ज्वना तल। अले यमराजं जिमित छाय् ज्वनागु छिमित छु माल धा धा:वले जिमिसं म्हपूजा याये त्यना उकिं छ:पिं उपस्थित जुइमाल धा:वले थ्व म्हपूजा यमपुरीयागु विधान ख: थ्व पूजा पूर्वकेत जिजक च्वना मज्यू यमपुरीया लक्ष्मी शक्ति नं उपस्थित यायेमा: उकिं लक्ष्मीयात निम्तो बीके छ्व धा:वले ज्यू धया कार्तिक कृष्ण आमैकुन्हु सायात निम्तो बीके छ्वगु जुल। यमपुरी वैतरणी तरेयाना वनेमा:गु जुया सायात छ्व:गु जुल। छाय् धा:सा भीसं सीवले वैतरणी तरे याये लागि सादान याइगु ख:।

भीसं पूजा यायेमाम्ह लक्ष्मी मोहनीनाप सम्बन्ध दुम्ह जुया मोहनीवले स्वनागु लाया[1] सुकुला छुया समे तयेमा: जाकीया मधी छुना मधी तयेमा:। थुली तया कार्तिक कृष्ण आमैया ब:न्ही लक्ष्मीयात स्वागतपूर्वक लसकुस याना दुकया म्हपूजाया विधान अनुसारं पूजा याइगु जुया उकुन्हु घ्य:कुं थाकु थनेमा: धा:गु ख:। कन्हेकुन्हु कार्तिक शुक्ल पारुया दिने लक्ष्मीयात चौरासी व्यञ्जन

१. मोहनीवले दुर्गाभवानी महिषासुर बध यागु जुया महिष अर्थात् म्येयागु ला तयेमा: छाय्धा:स। वीरक्रिया यानागु जुया वीरयागु ला तैगु ख:।

ख्यें ओ ला न्या तया भ्वेत्व छाई । अले भी अजिमाद्य:यात छाहायेंकेवले थें ऐला लुई । उलि विधान सिधयंवं भीसं थ:त म्हपूजा याइगु जुया थ्व विधान भीगु जीवन सुरक्षा यानागु विधान जुल । छाय्धा:सा बौद्धमार्गीपिसं तिलक काइवले धाइगु थथे–

आयु: वृद्धि: यशोवृद्धि: वृद्धिप्रज्ञा सुख स्तथा ।
आरोग्य धनसन्तान सन्तु ते सप्तवृद्धय: ।।

थथे हे शैवमार्गीपिसं धाइगु थथे–

आयु: द्रोणसुते श्रियं दशरथे शत्रुक्षयं राघवे ।
ऐश्वर्यं नहुषि गतिश्च पवने मानञ्च दुर्योधने ।।
सूर्ये शान्तवले वलं च हलधरे सत्यं च कुन्तीसुते ।
सज्ञाने विदुरे भवतु भवतां कृतकृत्यनारायणे ।।

सगं काइवले धाइगु थथे–

श्रीवत्सं पुण्डरीकं ध्वजयुतकलशं चामरं मत्स्ययुग्मम् ।
छत्रं तद्धेम दण्डं रविशशि उभयो: श्रीफलं शंखचक्रम् ।।
तुष्टा सर्वार्थसिद्धि: सुविमलमनसा मङ्गलं वो दिसन्तु ।

थुकीं जीवन सुरक्षाया लागि यानागु विधान धैगु स्पष्ट जू । थुलि सिधयेका कन्हेकुन्हु कार्तिक शुक्ल दुतियाकुन्हु यमराजं छ:ह्म सिकीस्तम्ह मनूयात ज्वना विदा जुया वनेत्यंवले व मनुया तताम्हेस्यां पना किजापूजा सिमधेयकं यङके दैमखु धाल । लक्ष्मीया प्रतीक म्ह्याय्मचां धा:गु जुया नाईनास्ति यायेगु खँ मजुल । अले तताम्हेस्यां किजापूजा या:वले वहे म्हपूजाया विधान अनुसारं पूजा या:गु जुल । उकी प्रभावित जुया यमराजं छिमि किजा वाहेक मेगु छु पवने पवं धा:वले तताम्हेस्यां चलाकीपूर्वक थथे धाल–

थ्व मण्डले च्वंगु चिकंमण्ड: मगंतले ग्वेस्वां सुखू
मगंतले जिमि किजाया ख्वा स्वे दयेमा थथेहे
दय्‌दंसं भाया विचा याना दीमाल धाल

अले यमराज विवश जुया उया किजाम्हेसित त्व:ता वंगु जुल। यमराज थनं विदा जुया वंसेंलि थ: तता यमुनाया थाय् छक दुस्वया वने धका दुस्व:वगु जुल। तता यमुनानं यमराजयात पूजा यानालि धा:गु थथे–

थौंया दिने तया क्येहेंपिमं दाजु किजापिन्त पूजा यातधासा इमिगु जीवन सुरक्षा याना वीमाल धका फ्वंगु जूल। यमराजं नं तथास्तु धका वचन व्यूगु जुल।

उकिं थ्व न्यान्हु यमराज दय्‌दंसं मर्त्यमण्डले वेमा:गु जुया थ्व न्यान्हुयात यमपञ्चक धाइगु ख:। थुकिं छु सीदु धा:सा थ्व नख: भौलाक्क हनेगु धैगु स्पष्ट जू। थुकी सुलं च्वन धा:सा यमराजया ज्याय् ढिलाइ सुस्ति या:गु ठहरे जुई। ढिलाइ सुस्ति या:म्ह मनु यमराजया दण्डभागी जुई। थुकी दछिया ल्या तये-मा:गु जुया कार्तिक शुक्ल प्रतिपदाकुन्हु संवत् फेरे याइगु ख:। थुकिं छु सिद्ध जू धा:सा संवत् फरेयाना म्हपूजा याइगु मखसे म्हपूजा याना संवत् फेरे याइगु धैगु सिद्ध जू। लिच्छवी संवत् नं कार्तिक शुक्ल प्रतिपदावले फेरे जुइगु जुया थ्व चलन लिच्छवि-कालंनिसें व:गु धैगु खनेदु। उकिं भीगु संस्कृति गुलिन च्व न्ह्या: धैगु सीके माल। नेपाल संवत् ला नेपाल राष्ट्रयात क:धाइगु नामं चले जूगु संवत् जुया थ्वंत राष्ट्रिय मान्यता वीमाल धाय्मा:गु जुल। थ्व संवत् नं लिच्छवि संवत्‌यागु हे परम्परां व:गु संवत् ख:।

नेपाल संवत् उत्पत्तिया कारण

आः नेपाल संवत् उत्पत्ति जूगुया कारण प्रस्तुत याये। दछीया ल्या ग्रहगणितया हिसावं तैगु खः। सृष्टिगत संवतंनिसें कया हिसाव याइगु ज्योतिषयात सिद्धान्त ग्रन्थ धाई। कलिगत संवतंनिसें कया हिसाव याइगु ज्योतिषयात तन्त्रग्रन्थ धाई। इष्ट शक संवतंनिसें कया हिसाव याइगु ज्योतिषयात करणग्रन्थ धाई। करण ग्रन्थयातनं अःपुवक हिसाव याइगु ज्योतिषयात सारणीग्रन्थ धाई। करणग्रन्थ अथवा सारणी ग्रन्थं हिसाव याइवले शकसंवतं याइगु जुया सुमतितन्त्र धैगु ज्योतिषग्रन्थे नेपाल संवतं शकसंवत् हयेगु रीत व्यूगु खः। उक्त रीते नेपाल संवत्नें ८०२ जोडेयात धाःसा शक संवत् जुई धैतःगु दु। थ्व शक चैत्रादि जूगु निंति थ्वैत कार्तिकादि हयेवले ८०१ जुई। उकिं नेपाल संवत् आरम्भ जूवले-यागु शक ८०१ खः। १०० वर्षतक च्वनीगु ८ अंक च्याय् हाःगु अशुभ अंक धका थ्वैत लिकया १ निसें आरम्भ याःगु खः। उक्त अशुभयात पशुपतिक्षेत्रे शान्ति स्वस्ति याना चलेयाःगु संवत् जुया वैत "पशुपति भट्टारके संवत्सर प्रवृत्ति कृता" धका वंशावली उल्लेख याःगु जुल। थ्व संवत् संक्षिप्त शक थें जूगु जुया छुं वर्ष-

तक संवत् जक धया चलेजुल । लिपा थ्वैत पशुपतिभट्टारक संवत् धाय्गु यात । थ्वयां लिपातिनि नेपाल संवत् धाय्गु यानाह:गु ख: ।

भीसं म्हपूजा यानागु विधान आयुवृद्धिया निंतिं यानागु धैगु खँ च्वे वियागु विवरणं ध्वाथूगु दु । थज्या:गु आयुवृद्धि जुइगु शुभकार्य यानावले आयु क्षय जुइगु अशुभ अंक ८ यात कया ल्या: तयेगु मनासीव मजुया लिका:गु धैगु स्पष्ट जू । भीगु नेपाल संवत् उत्पत्ति जूगुया कारण थथें जुया जूगु ख: । थ्व संवत् राष्ट्रयागु अरिष्ट शान्ति याना चलेया:गु धैगु सीके माल । उकिं थ्व संवत् नेवा:यागु संवत् मखसे नेपालीमात्रयागु संवत् धैगु सिद्ध जू । उकिं थ्वैत राष्ट्रिय मान्यता मविसे गाइला । थज्यागु संवत्यात राष्ट्रिय मान्यता वीमज्यू धाइपिनिगु गलत धारणा ख: ।

नेवाः भाषाया आधार नेवाःलिपि[1]

"भाषा म्वाःसा जाति म्वाई"

थ्व धापू महाकवि सिद्धिदास महाजुयागु खः। थ्व धापू स्वांमा म्वाःसा स्वां ह्वै धैथें खः। तर थ्वैत आधार गमला व चा माः। उकी न्हि न्हि लः वीमाः अले स्वां ह्वै। अथे हे भाषायातनं आधार लिपि माः। उकिं देवनागरी लिपियागु आधार कया विभिन्न साहित्यिक सफू पिथन। उकिं ज्ञान उपलब्धि ला जुल। तर थ्व उपलब्धि कर्पिनिगु जग्गाय् अन्न सय्केथें जुल। थुकिं कर्पिनिगु जग्गाय् आवाद याना च्वंपिं नेवात म्हेया रूपे लानाच्वंगु खँ ध्वाथूगु जुल। उकिं नेपाललिपि स्यनेगु लिपिगुथी स्वना लिपि स्यनेगु अभियान शुरू जुल। व लिपिगुथीं पौभा धैगु पत्रिका नेवा लिपि पिथन। उकी नेवा लिपियात देवनागरी लिपि थें तुं छ्यला यंकूगु जुयाच्वन। नेवालिपिया विशेषता क्येनें मफुवले देवनागरी लिपिइ बानी बसे जूपिन्त नेवालिपि छ्यलेगु जरूरी खने मदुगुलि नमूना दये वं गाःगु ताल। उकिं नेवालिपिया आखः थासा दयेकेगु कुतः मजुल। उकियाना नेवालिपियागु

---

१. सं २०४७ फागुन १५ गते वुधवाया इनापे नेवाःजाति म्वाकेगु कुतलय् धैगु शीर्षक बिया प्रकाशित।

ब्यापकता मवया केवल नमूना रूपे जक सीमित जुल। देवनागरी लिपि छ्यलेगु बानी जूपिन्त नेवालिपि छ्यलेगुली झंझट ताल। नेवा:लिपि स्यनीम्ह लिपिगुथी केवल गल: घय्पुना च्वंम्ह थें जक जुल।

थथे थ:गु आधारयात उपेक्षा जूवले भाषायात नं त्वता त्वता ह:गु जुयाच्वन। थुकिं याना जनगणनाय् नेवा भाय् ल्हाइपिनिगु ल्या: कम जुजुं वंगु खने दत:। थथे जुलधा:सा लिपा वना नेवा: भाषा ल्हाइपिनिगु अस्तित्त्व हे मदै धैगु ज्ञानं न्ह्यलं चाया ने. सं. ११११ सिल्लागा आमै व चिल्लाथ्व पारुकुन्हु नेपालभाषा परिषदं नेवा: जाति व भाषा विषयया त:मूज्या स्वन। थ्व सम्मेलनं थी थी जिल्लां व:पिं नेवा भाजुपिसं थ:त क:घा मदुम्ह मचाथें जुल धैगु खँ प्वङ्कल साथे सम्पर्क त:वेगु थाय् गन धंगु न्ह्यस: व:बले दवू छेयागु आवश्यकता जूगु खँ कन। उकिया छम्ह दातां जग्गा दान विल। थुलि जुइमात्रं धिवा नं वर्षेजुल। धिवा तैंपिं मनुत नं जुरूमुरू दन। थथे आवश्यकता वोध जुलधा:सा समस्या ज्यंकेत मा:गु सहयोग याइपिं कम मजू धैगु खँ व सम्मेलनं स्पष्ट याना व्यूगु दु।

दवूछें दयेवंतुं जाति म्वाइगुनं मखु। वला थी थी जिल्लां व:पिं नेवा भाजुपिसं सम्पर्क त:वेगु थाय् जक जुल। जाति म्वाइ-गुला भाषा ख:। भाषाया आधार लिपि ख:। ल्हातिं च्वयागु पौभा थे नमूना क्यनेवंतुं आधार वल्लाइगु नं मखु। आधार वमलात कि भाय् म्वाके थाकुइगु स्वाभाविक जुइ। ह्लातिं च्वयागु

पौभायात कानूनी मान्यता नं दैमखु । छाय्धाःसा ल्हाति च्वयागु वौलयात मान्यता मदुथें जुइ ।

नेपाली भाय् देवनागरी लिपिया थासं छापे जुई। बंगाली भाय् बंगाली लिपिया थासं छापे जुई। तामील भाय् तामील लिपिया थासं छापे जुई। उर्दू भाय् उर्दू लिपिया थासं छापे जुई। तिब्बती भाय् तिब्बती लिपिया थासं छापे जुई। अथे हे भीगु नेवा भाय्ने नेवाःलिपिया थासं छापे जूसा जक वैधानिक जुई। नत्र विधाने दुमथ्याम्ह साधारण जनजातिया भाषा थें जक जुई। गथे आ जनगणना याये त्यंबले थःगु ल्या कम जुया अस्तित्व मदइ धका ग्याना तःमूज्या यायेमाल। अथे हे विधाने दुथ्याकेगु खँ वैबले नेपाली भाषां त्याकी धका ग्याय् मालीगु खण्ड वै। छाय्धाःस म्हेव्वति अधिकार जक दै। अले–

पहिले बुढी मानिन पछि बुढी जानिन
बाघ आयो घिच्याउन अनि लाग्यो चिच्याउन

वैथें मजुइला ? उगु वेला वैवले आथें हालां लाइला ? उकिं आवंनिसें सतर्क जुइमाःगु आवश्यक जुइधुंकल। न्हापालाक्क भीगु नेवालिपि छ्यलेगु विधि दुगु पाठ्य सफू तयार याना लिपि स्यनेगु यायेमाल। दोस्रा खँ नेपाललिपिया थासा तयार याना नेपाल लिपि खबर छापे यायेगु यायेमाल। तेस्रा खँ नेपाललिपि सांस्कृतिक सफू छापेयाना पिथने माल। छाय्धाःसा नेवा धका म्हसीकेगु हे संस्कृति खः। भाषा व संस्कृति ला व लुसी थें खः। अज्यागु सफूयात पाठ्यक्रमे तयाबिलधाःसा वाध्य जुया नेवा भाय्

सयेकी। थः मस्तेत नेवा भाय् ल्हायगु याकी धका धया व्वने-
मालो मखु।

नेपाली भाय्ने छ्यले फक्व छ्यला ज्यलेधंकूगु देवनागरी लिपि भीगु नेवाभाय् उच्चारण शुद्ध मजू। भीगु नेवाभाय् देव-नागरी लिपि गथे शुद्ध मजू धैगु उदाहरण थन क्यने।

स्वर वर्णया ए या उच्चारण ये नाप बराबर
स्वर वर्णया ओ या उच्चारण वो नाप बराबर
व्यञ्जन वर्णया के या उच्चारण क्ये नाप बराबर

उकिं स्वरवर्ण ए, ओ, मिलेजुया वने जूगु गुलिनं आख नेवा भाय्यात मल्वया उच्चारण अशुद्ध जुई। गथेकि केगु तेगु नेगु हेगु इत्यादि शब्द देवनागरी लिपि कय्गु तय्गु नयगु हय्गु धका च्वेगु यानाच्वना। अथे हे अप्व जोड वी मा:सा विसर्ग तया च्वेगु याना च्वना। उकियात भीसं ब्वनेवले जक भाषायागु बलं शुद्ध ब्वनेगु यानाच्वना। तर नेपाली भाषाभाषीपिसं ब्वनीवले उच्चारण अशुद्ध जू।

भीगु नेवा भाय्या लिपि छ्यलेगु नियम अलग्ग हे दु। भीगु नेपाल लिपिनं उदात्त अनुदात्त स्वरित उच्चारण यायेगु चिं न दु। तर देवनागरी लिपिने मदु। उकिं भीगु नेवा भाय्यात देवनागरी लिपि शुद्ध मज्वीगु हानं थः धका नाले नं मछिगु व म्हेया रूपे परिणत जुइगु जूगुलिं थ्व देवनागरीलिपि भीगु भाय्ने छ्यलेगु परित्याग यायेमाः अलग्ग हे थ:गु लिपि आवाद यायेमाः। अले तिनि भाषा म्वा:सा जाति म्वाई धैगु धापू सार्थक जुई।

नेवाः भाय्या अक्षरबोध नियम[1]

झीगु नेवाः भाय् झीगु नेवाःलिपि गुलि शुद्ध जू उलि देवनागरी लिपि शुद्ध मजू । छाय्धाःसा देवनागरी लिपि नेपाली भाय्नें छ्यला ज्यलेथंकूगु जूगुलिं शुद्ध मजू । गथे कि उदाहरण थन क्यने–

स्वरवर्णया ऋया उच्चारण री नाप बरावर
स्वरवर्णया ए या उच्चारण ये नाप बरावर
स्वर वर्णया ओ या उच्चारण व नाप बरावर
व्यञ्जनवर्णया केया उच्चारण क्ये नाप बरावर

नेपाली भाय्नें अनुस्वारयात मकार उच्चारण जुई विसर्गयात ह्वागः उच्चारण जुई । गथे कि नेवा भाय्ने मां घकाः मया छ्यने शिरविन्दु तै । नेपाली भाय् ल्हाइपिसं उकियात माम् धकाः उच्चारण याई । नेवाः भाय्ने वायेमाः धायेवले माया ल्यूने विसर्ग तया प्लुत च्वेगु याई । तर नेपाली भाय् ल्हाइपिसं उकियात ह वागः उच्चारण याई । भीसं जक थःगु हे भाय्या बलं शुद्ध ब्वनेगु यानाच्वना । वास्तवे शुद्ध मखु । उकी भीगु लिपिया

---

१. सं. २०४७ चैत्र २० गते बुधवाया इनापे प्रकाशित ।

उच्चारण यायेगु तरीका पा: । प्लुत उच्चारण यायेमा:सा ल्यूनें स्वर्फुति तै । थथे नियम फरक जूगुलिं थ्व खँ बोध मजुइकं नेवा: लिपि छ्यलेसैमखु । नेवा: भाजुपिसं उच्चारण याइबले त व ट फरक मजू । ङ यात न्य: धका: ब्वनेगु याई । उकिं म्येंया ला नैंपिं नेवा:या म्ये ख्वातु धका: नेपाली भाय् ह्लाइपिसं गिजेयाइगु । थथे तरीका मस्यूगुलिं छु छु आख: गनं गथे उच्चारण यायेमा: धका: दृष्टान्त विया बोध याकेमा:गु आवश्यक जुल ।

उपासना–

वर्णमाला स्यनेत उच्चारण यायेफयेमा धका: न्हापालाक्क नमोवागीश्वराय धका: ब्वङ्की । बोली शुद्ध याये लागि वागीश्वर-यात उपासना याकीगु ख: । अले ॐ नम: सिद्धं धका: स्वरवर्णया आख: स्यनी । स्वरवर्णया आख: परिवर्तन मजुइगु स्थिर आख: ख: । स्थिर आख: जूगुलिं पुरुष तत्त्वात्मक ख: । पुरुष तत्त्वात्मक स्वर वर्णयात बा आख: धायमा: । व्यञ्जनवर्ण परिवर्तन जुइगु आख: ख: । गथे कि क व आ मिलेजुया का बनेजूसा क व इ मिले-जुया कि बनेजुई । उकिं व्यञ्जनवर्ण स्त्रितत्त्वात्मक आख: ख: । स्त्रितत्त्वात्मक व्यञ्जनवर्णयात मा आख: धायमा: । बा आख: व मा आख: मिलेजुया यावत् आख: सृष्टि जुई । थ्व खँ वर्णमाला स्यनीवले बोध याकी । नेपाली भायया आख: देवनागरी लिपिं छ्यलेगु यानाच्वंगुलिं नेपाल लिपियात नं देवनागरी लिपिथें तुं ब्वनेगुयात । नियमयात वास्ता मतल । उकिं विशेषता क्यने मफूगु ख: । देवनागरी लिपिं हे भाषा छ्यलेगा:गु ताल । उकी हे बानी बसेजुल । नेवा: लिपियात उपेक्षा जुल ।

नेवा:लिपिया अक्षरबोध नियम–

स्वरवर्ण धँगु अ या रूपावली ख: । व रूपावली थथे ख:–

स्वरवर्ण– अ आ इ ई उ ऊ ऋ ए ऐ ओ औ

नेपाली भाषं उच्चारण जुइगु } अ आ इ ई उ ऊ री ये अइ व अउ

नेवा: भाषं उच्चारण जुइगु } अ आ इ ई उ ऊ इरी अय् अई अव अउ

थथे अया रूपावलीयात शुद्ध रूपं उच्चारण याये सयेका व्यञ्जनवर्णयात उच्चारण यायेगु स्थान परिचय याके । व थथे ख:–

वर्ण	उच्चारणस्थान
अ आ क ख ग घ ङ ह विसर्ग	कण्ठस्थान (ककुं)
इ ई च छ ज झ ञ य श	तालुस्थान (थक्वातं)
ऋ ट ठ ड ढ ण र ष	मूर्धस्थान (म्ये थ:तुइके)
लृ त थ द ध न ल स	दन्तस्थान (वांथीके)
उ ऊ प फ ब भ म	ओष्ठस्थान (म्हुतुसी थीके)
ए ऐ	कण्ठतालुस्थान
ओ औ	कण्ठओष्ठस्थान

स्वरवर्ण व व्यञ्जनवर्णयात शुद्धरूपं उच्चारण याये सयेका स्वरयुक्त व्यञ्जनवर्णया रूप स्यनी । व थथे–

क्+आ=का	क्+इ=कि	क्+ई=की
क्+उ=कु	क्+उ=कू	क्+ऋ=कृ
क्+ए=के	क्+ऐ=कै	क्+ओ=को
क्+औ=कौ	क्+अं=कं	क्+अ:=क:

थ्वहे किसिमं फुक्क व्यञ्जवर्णयात स्वरयुक्त व्यञ्जनवर्णया रूप स्यनी। लीपा संयुक्ताक्षरया रूप स्यनी। अले भीगु भाय्नाप लिपि छ्यले सयेकेत भाय्या नमूना स्यनी। गथे कि—

कय्गु धासा तय्गु अलेय नयगु। थथे देवनागरी लिपि च्वैगु खः। थ्वैत नेवाःलिपिं च्वैवले केगु धासा तेगु अले नेगु थथे च्वै। नेवाःलिपि च्वेगु मेगु उदाहरण—

बजी न्याना हेगु। थां धेपुकी। हें नं ख्यें छ्वल। चागलं केकल। पाफंकल। पेन विया छ्वल। बें बजी वात। जाती भे विल। मे मे धाल। येंकल। ले ताल।

शिरविन्दुयात अनुस्वार धाई। उकियात उच्चारण याइवले मकार जुई। गथेकि मां हां थथे च्वै। थ्वैत माम् हाम् धकाः उच्चारण याई।

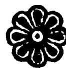
चन्द्रविन्दुयात अनुनासिक अनुस्वार धाई। उकियात उच्चारण याइबले न्हासं थ्वकी। गथेकि कँ थातः। थन कँयात उच्चारण याइबले न्हासं थ्वकी।

एकमात्रिक उच्चारण, द्विमात्रिक उच्चारण, त्रिमात्रिक उच्चारण जुइगु नियम दु। अ इ उ ऋ थुलि आखः एकमात्रिक उच्चारण जुंई। उक्त स्वरयुक्त व्यञ्जनवर्णनं एकमात्रिक उच्चारण जुई। थ्वैत ह्रस्व धाई। अर्थात् एक धाय्वले गुलि समय लगे जुइगु खः उलि समय लगेयाना उच्चारण याइगुयात एकमात्रिक उच्चारण अर्थात् ह्रस्व धाई।

एक दुइ धाय्वले गुलि समय लगे जुइगु खः उलि समय लगे

याना उच्चारण जुइगु आखःयात द्विमात्रिक उच्चारण अर्थात् दीर्घ धाई। आ ई ऊ ए ऐ ओ औ थुलि आखःयात द्विमात्रिक उच्चारण जुई। थ्वैत दीर्घ धाई। उक्त स्वर मिलेजुया बनेजूगु व्यञ्जन-वर्णनं द्विमात्रिक उच्चारण जुई।

एक द्वि तीन धाय्वले गुलि समय लगे जुइगु खः उलि समय लगेयाना उच्चारण जुइगु आखःयात त्रैमात्रिक उच्चारण अर्थात् प्लुत धाई। त्रिमात्रिक उच्चारण जुइगु आखःया ल्यूने स्वफुति तै। थथे हे खण्डाकार तयेगु नियम नं दु। खण्डाकारया मतलब गुलि मात्राया आखः खः उलिहे मात्रा थपेयाना उच्चारण यायेगु खः। स्वरवर्णया ओकारे नं आकार चिनेगु नेवाःलिपिने दु। थज्यागु लिपि सर्गतं वा वल धका च्वेबले प्रयोग याई। थ्व नियम देवनागरी लिपिने मदु।

नेवा:लिपि छ्यलेगु गथे[1]

नेवा:लिपि नेवा:भाय्नाप सम्बन्धित लिपि ख: । उकिं नेवा: लिपिया उच्चारणे स्वर फरक । नेवा:लिपिनं एकारया उच्चारण अय्कार उच्चारण जुई । नेवा:भाय्ने त्रिमात्रिक उच्चारण अर्थात् प्लुत उच्चारण यायेमा:गु शब्द प्रयोग जुई । अज्यागु थासे खण्डाकार तै गुगुकि निगु शब्दया दथुई लाई । . यदि ल्यूने च्वंगु आख: यात प्लुत उच्चारण यायेमा:सा ल्यूने स्वफुति तै । उक्त स्वफुति वहे खण्डाकारया आदि मध्य अन्त्यया फुति ख: । थ्व नियम नेवा: लिपि छ्यलीवले प्रयोग याइगु नियम ख: ।

झीसं नेवा:भाय् देवनागरी लिपिं छ्यलावया च्वना । कारण गद्य गुरु पं. निष्ठानन्द वज्राचार्यया चिकिचा हा:कःगु परिचय धका नेपाल लिपिगुथिं व्यूगु परिचयनं उल्लेख या:गु थथे—

शाह जुजुपिसं नीस्वंगु नेपालभाषा दमन नीति राणातय्गु पालाय् चरम सिमाय् थ्यंगुलिं नेपालभाषा साहित्य व लिपियात विकास यायेगुला छखेत्वति संरक्षण यायेत हे थाकुगु इलय् भाषा व साहित्य जक म्वाका तयेत वाध्यजुया: लिपियात त्वतेमाल ।

---

१. वि. सं. २०४८ असार ५ गते वुधवाया इनापे प्रकाशित

थथे थ:गु लिपियात त्वताव:गु जुया नेवा:भाजुपिसं थ:गु नेवा:लिपि हे म्हम्सिया वन । अले नेवाभाय् आधारहीन भाषा थें जुया कर्पिनिगु लिपिया आधारे म्वाना च्वने मा:पिं थें जुल । थ्व खँ ध्वाथूगुलिं आ:वया नेपाललिपि गुथि नेवा:लिपि स्यनेगु याना-हल । नेवा:लिपि स्यनीपिं भाजुपिसं नेवा:लिपिनं सयेका हल । विस्तार विस्तार प्रचार नं जुया वनाच्वन ।

तर नेवा:लिपि झीगु भाय्‌ने छ्यलेगु नियम मस्यूवले देव-नागरी लिपि थें तुं छ्यला ह:गु जुयाच्वन । थुकिं थ:गु लिपिया विशेषता क्यने मफुबले नेवा:लिपि सयेकेमा:गु आवश्यकता मखन । नेपाल लिपिगुथि ज्यामदया म्वासां म्वासां कपा स्याका च्वंपिंथें जुल ।

आ: नेवा:लिपि छ्यलेगुवारे जूगु गल्ति उदाहरण प्रस्तुत याये—

१. नेवा:जाति व भाषाविषयया त:मूज्या थथे च्वल । थ्व देव-नागरी लिपिथें तुं छ्य:गु जुयाच्वन । देवनागरी लिपिं 'ने'या उच्चारण न्ये नाप बराबर जूगुलिं देवनागरी लिपिं नेवा: च्वयां छुं आपत्ति मदु । तर नेवा लिपिं च्वेवले 'ने'या उच्चा-रण स्वर फरक जूगुलिं न्येवा: थथे च्वेमा: ।

२. अथेहे 'त:मूज्या' थन तया ल्यूने विसर्ग तल । तर तया ल्यूने खण्डाकार तया तऽमूज्या थथे च्वेमा: ।

३. अथेहे ग्व:सा: खल: थथे च्वल । थन ग्वया ल्यूने सा या ल्यूने विसर्ग तल । तर ग्वया ल्यूने खण्डाकार सा व लया ल्यूने स्वफुति तया ग्वऽसा: खल: थथे च्वेमा: ।

४. अथेहे भाषा म्वाःसा थथे च्वल। थन म्वाया ल्यूने विसर्ग तलः तर म्वाया ल्यूने खण्डाकार तया भाषा म्वाऽसा जाति म्वाऽइ थथे च्वेमाः।

५. अथेहे राणातय्गु पालाय् धका देवनागरी लिपिथें च्वल। थन तया ल्यूने य वागः चिंकल। तर नेवाःलिपिया स्वर उच्चारण अनुसार फरक जुइगुलिं राणातेगु पालाय् थथे च्वेमाः।

थ्व जुल अशुद्ध च्वयाहःगु बारे उदाहरण। आः नेवाः शब्द च्वेगुबारे उदाहरण प्रस्तुत याये।

१. गे जुल। के पुल। घे सुल। धें वल। फे वल। जेमाँ वल।

थ्व जुल नेवाःलिपि च्वेबले जुइगु शब्द। थ्वैत देवनागरी लिपि च्वेबले जुइगु थथे।

१. गय् जुल। कय् पुल। घय् सुल। घंय् वल। फय् वल। जय्माँ वल।

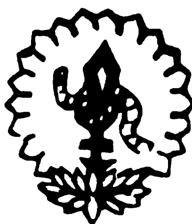
अथेहे नेवाःलिपि च्वेगु शब्दबारे उदाहरण प्रस्तुत याये।

२. स्यने माल। वने त्यल। वने जुल। कने मते। थने मते। ह्नने मते।

थ्वैत नेपाली भाषाभाषीपिसं उच्चारण याइवले जुइगु थथे।

२. स्यन्ये माल। वन्ये त्यल। वन्ये जुल। कन्ये मत्ये। थन्ये मत्ये। ह्नन्ये मत्ये।

कारण एकारया उच्चारण स्वर येकार नाप बराबर जूगुलिं खः।

मुद्रक:- संकटा प्रेस, ख १-८३ टेबहाल, काठमाडौं- ३ ।